

*În memoria iubiților mei părinți,
Leona și Philipp Grunwald*

*Am simțit că evreii erau nimiciți.
A trebuit să ajut. Nu exista nicio altă cale.*

Oskar Schindler, 1956

*Ești o lumină strălucitoare în întunericul Holocaustului;
curajul tău nemaipomenit este o mărturie pentru întreaga umanitate.*

Excelența Sa Dror Zeigerman, ambasadorul Israelului la Londra,
în momentul înmânării medaliei de „Drept între Popoare”
lui Henk Huffener
3 februarie 1999

AGNES GRUNWALD-SPIER

CEIL ALȚI SCHINDLERI

De ce unii oameni au ales să salveze evreii
în timpul Holocaustului

Traducere din limba engleză de
Corina Tănase

**METEOR
PUBLISHING**

Redactare: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactare: *Mariana Răbincă*
Corectură: *Cristian Nica*
Copertă: *Luca Emil Cornel*

Titlul original: *The Other Schindlers*

© Agnes Grunwald-Spier, 2010
First published 2010 The History Press
www.thehistorypress.co.uk
Traducere autorizată a ediției din limba engleză publicată de *The History Press*.

© 2019 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii
METEOR PUBLISHING

Contact:
Tel./fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

ISBN 978-606-910-122-3

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

CUPRINS

<i>Biografie Agnes Grunwald-Spier</i>	7
<i>Cuvânt înainte</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	11
<i>Introducere</i>	17
1. Salvatori din motive religioase	31
2. Salvatori din motive umanitare	101
3. Salvatori din alte motive	167
<i>Concluzii</i>	241
Anexa I „Drepti între Popoare” și Yad Vashem	305
Anexa II Tabele	
Tabelul 1 Detalii despre salvatori și informatori	308
Tabelul 2 „Drepti între Popoare” și populațiile naționale	312
Tabelul 3 Detalii despre salvatori și persoanele salvate	314
<i>Note</i>	325
<i>Bibliografie</i>	355
<i>Index</i>	360

cu trei fii minunați: Daniel (tatăl lui James), Ben și Simon, și cu o minunată noră, Michelle. Tot ce pot să sper este că lumea în care își vor crește ei copiii nu va mai avea parte de asemenea orori niciodată. Poate că, atunci, milioanele de victime ale naziștilor, printre care și bunicul meu, Armin Klein, nu au murit în van.

SALVATORI DIN MOTIVE RELIGIOASE

Quakerii* au fost printre cele mai active grupuri care s-au ocupat de salvarea evreilor în perioada Holocaustului. Eforturile lor umanitare au fost recunoscute în 1947, când organizația britanică de quakeri Friends Service Committee și echivalentul ei american au primit Premiul Nobel pentru Pace.¹⁶ „Quakerii” au fost numiți astfel de judecătorul Bennet din Derby, pentru că tremurau la cuvântului Domnului. Aceștia au o lungă tradiție de implicare în cazurile sociale și de ajutor umanitar. Caută îndrumare spirituală doar la Atotputernic și nu au preoți sau o ierarhie a clerului care să le intermedieze relația cu Dumnezeu:

În mod fundamental, religia quakerilor exclude orice ierarhie și transcende principiile guvernării politice. Căutarea lor primordială a fost iluminarea divină, și nu libertatea seculară, având convingerea neclintită că Duhul Sfânt îi poate atinge și comunica cu ei, anulând orice separație între individ și Dumnezeu. Neavând predici și slujbe sau intermediere din partea clericilor, în cadrul întâlnirilor fiecare participant vorbește în inima lui cu Dumnezeu și, în același timp, cu vecinul lui. Teologia quakerilor începe și se termină ca experiență personală.¹⁷

* Membrii unei secte protestante numite și Societatea Religioasă a Prietenilor. Această mișcare creștină a fost înființată de puritanul George Fox la mijlocul secolului al XVII-lea, în perioada revoluției burgheze din Anglia (n.r.).

Religia quakerilor este diferită față de celelalte pentru că nu are o structură formată – fiecare credincios este responsabil pentru sine însuși. Nu vor să li se spună ce să facă sau să fie conduși de un ierarh, nici să pună pe seama altcuiva rezolvarea problemelor.

Bertha Bracey OBE* (1893-1989) a fost o englezoaică quaker care a avut o influență extraordinară în salvarea copiilor evrei în timpul Holocaustului, în ceea ce avea să devină operațiunea „Transportul Copiilor” (Kindertransport). A fost născută și crescută în Birmingham, unde a devenit quaker când avea 19 ani.

Când am intrat în Friends Service Committee am fost profund recunoscătoare pentru minunata descoperire a activității lor, care combină în cel mai bun mod virtutea democrației, dar este totodată teocratică. Vietile noastre ca ființe umane sunt împărțite în două dimensiuni spirituale. Cea de sus, care tinde spre Dumnezeu, și cea de afară, spre comunitate și viața din lumea noastră.¹⁸

A fost a șaptea din cei opt copii ai familiei. Deși toți membrii familiei erau oameni capabili, doar Berta a primit educație, pentru că în momentul în care aceasta s-a născut, familia a avut la dispoziție niște bani puși deoparte care au servit acestui scop. Mai mult decât atât, toți copiii, mai puțin unul, au moștenit caracterul tatălui – acesta era un om foarte sincer și știa că avea mereu dreptate.¹⁹ Indubitabil, aceste calități i-au fost de mare folos Berthei în anii ce-au urmat.

Bertha a studiat la Universitatea din Birmingham și, timp de cinci ani, a fost profesor. În 1921 a renunțat la

* Order of British Empire – Ordinul Imperiului Britanic (n.tr.)

catedră pentru a merge la Viena alături de quakeri, să îi ajute pe cei care conduceau organizații pentru copiii cu deficiențe. În acea perioadă și-a îmbunătățit cunoștințele de limbă germană, iar în 1924 s-a mutat la Nürnberg, ca tânără muncitoare. În anii 1926-1929 a locuit în Berlin. A fost ulterior chemată înapoi la Casa Prietenilor din Londra pentru a efectua muncă administrativă legată de centrele quakerilor din Europa. Avea să devină punctul central al unei rețele de ajutor pentru evreii persecutați care veneau în Marea Britanie.²⁰

Datorită timpului petrecut în Germania, Bertha avea o imagine foarte clară a situației de acolo. Încă din aprilie 1933 relata următoarele: „Pentru moment, forțele liberalismului au fost înfrânte și, în alegerile din martie, 52 la sută din alegători au votat pentru Partidul Național Socialist”. A fost probabil mai receptivă decât mulți alți observatori atunci când, la câteva săptămâni după alegerea lui Hitler, a comentat despre tragedia evreilor din Germania, bazându-se pe recenta ei vizită la Frankfurt efectuată pentru Comitetul Executiv al Quakerilor Germani:

Antisemitismul este o plagă îngrozitoare care își răspândește otrava de zeci de ani în multe dintre țările din Europa Centrală. A ajuns la conducerea Germaniei pe 1 aprilie, moment în care Germania s-a întors la cruzimea psihologiei „ghetoului” din Evul Mediu. Steaua galbenă folosită pentru a indica afacerile și casele evreilor este un vechi simbol medieval. Nu sunt cuvinte suficiente pentru a descrie chinul unora dintre prietenii mei evrei, în mod particular al celor care s-au simțit până acum mai mult germani decât evrei; care, de fapt, aproape au uitat de sângele lor evreu. Ce soartă crudă, care i-a smuls dintr-o dată din pământul german și i-a lăsat îngroziți, traumatizați și deșrădăcinați, fiind incolțiți de ură nejustificată și cruzime calculată! Doctori, profesori și

muncitori evrei, care și-au dăruit cu generozitate abilitățile și devotamentul, sunt dintr-o dată tratați ca niște paria, împiedicați să accedă la orice mijloc de trai.²¹

Comentariul ei arată o deplină înțelegere și o foarte mare empatie pentru condiția evreilor persecutați. Prietenia ei apropiată cu familia Friedrich a influențat-o foarte mult. Leonhard Friedrich, din Nürnberg, era căsătorit cu o englezoaică pe nume Mary. S-au întâlnit pe vremea când el lucra în Anglia, înainte de 1914, și s-au căsătorit la Casa de Întâlnire a Prietenilor din Sheffield, pe 3 august 1922. Erau activiști quakeri, implicați într-un centru de ajutor fondat de organizația American Friends Service Committee (AFSC), beneficiind de intervenția președintelui Hoover, el însuși un quaker, care era îngrijorat de impactul despăgubirilor de război asupra Germaniei impuse de Tratatul de la Versailles. Aceste despăgubiri au provocat multe greutăți și penurie de alimente, iar președintele Hoover a rugat AFSC să organizeze o schemă de alimentație pe scară largă în școli, fiind deschise 11 000 de centre. Acest ajutor era foarte necesar și a continuat și în perioada hiperinflației din anii 1920, care a agravat și mai mult situația.²²

Familia Friedrich suferea foarte mult din cauza credinței lor, iar fiica lor, Brenda Bailey, descrie reacția mamei lor la primele acțiuni antisemite:

Pe 1 aprilie 1933, Hitler a ordonat un boicot împotriva tuturor afacerilor evreiești. Mama mea, Mary Friedrich, a decis că este ziua în care își va arăta solidaritatea față de patronii evrei. Am mers amândouă în oraș. Era ușor în acea perioadă să recunoști magazinele evreiești, fiind marcate cu cercul galben pe fundalul negru, și un ofițer SA în uniformă maronie stătea de pază

la intrare. Ne-a avertizat de boicot în momentul în care am încercat să intrăm, dar Mary a trecut pe lângă el, spunându-i că trebuie să vorbească cu patronul. În acea seară la cinema au arătat știrile despre boicot, unde eu și Mary am putut fi văzute intrând în magazine, și pe comentator spunând că niște trădători necunoscuți au ales să sfideze boicotul.²³

A fost un act extrem de curajos din partea lui Mary Friedrich, dar consecințele aveau să apară. Din cauza compasiunii lor pentru evrei încă de la început, din 1933, mulți dintre quakerii germani și-au pierdut locurile de muncă pentru că nu voiau să semneze jurământul de loialitate; printre aceștia s-a numărat și Leonhard Friedrich. A fost creat un fond de ajutor social pentru quakerii care nu mai aveau un loc de muncă, la care au contribuit cei care încă lucrau.

Bertha a fost foarte activă în Europa în anii 1930. „Sarcina Berthei era să traducă ceea ce se petrecea în Germania pentru lumea din afară. Astfel, călătorea de câte trei sau patru ori pe an pentru a asculta și a întări legăturile quakerilor din Germania, Olanda, Franța, Austria, Cehoslovacia, Norvegia și Suedia.”²⁴

Experiențele sale au împins-o să se implice în crearea remarcabilei rețele de transport al copiilor. Era evident faptul că părinții erau disperați să își trimită copiii în afara Germaniei, dacă aceasta era soluția pentru a-i salva de nașiști. Wilfrid Israel, un evreu provenind dintr-o familie bogată care deținea N. Israel, unul dintre cele mai vechi și respectabile magazine universale, a fost implicat în planurile preliminare. Avantajat de faptul că mama lui era englezoaică, a putut să se folosească atât de legăturile de

afaceri, cât și de contactele lui din Anglia atunci când evreii germani au fost în pericol pentru a-i putea ajuta să plece.²⁵

Evreii care încercau să plece puteau apela la Biroul Palestinian al Agenției Evreiești pentru a ajunge în Palestina sau la o organizație umbrelă înființată în septembrie 1933, Reprezentarea în Reich a Evreilor Germani (*Reichsvertretung der Deutschen Juden*), care era condusă de rabinul Leo Baeck, ales de comun acord. Cele două mari grupuri erau Comitetul Central pentru Ajutor și Reconstrucție și Organizația Pentru Asistența Evreilor Germani (*Hilfsverein der Deutschen Juden*). *Hilfsverein* ajuta evreii cu procedurile de emigrare, sfaturi sau vize, contactând rudele din străinătate sau, dacă era necesar, făcând rost de bani pentru bilete etc. Wilfried Israel a fost unul dintre cei mai importanți membri ai *Hilfsverein*.²⁶ Nepotul rabinului Leo Baeck, Leo Adam, a fost unul dintre angajații lui Wilfrid din magazin. Unul dintre prietenii lui a fost Frank Foley, a cărui slujbă ca ofițer la controlul pașapoartelor era de fapt una de acoperire pentru rolul său adevărat de conducător al stației MI6 din capitala germană. Wilfried și Frank erau prieteni din anii 1920, când Frank, pe vremea aceea membru în corpul consular, îl ajutase pe tatăl lui Wilfrid, Berthold Israel, să obțină o viză pentru a se alătura soției sale în Londra, deoarece fiica lor, Viva (sora lui Wilfrid) era pe moarte. Prietenia lor s-a dovedit a fi ulterior extrem de folositoare evreilor germani care voiau să emigreze, iar în prezent lui Foley i se atribuie salvarea a nu mai puțin de 10 000 de evrei.²⁷

Pe 15 noiembrie 1938, Wilfried Israel a trimis o telegramă Consiliului Pentru Evreii Germani din Londra dându-le „detalii despre problemele cu care se confrunta

comunitatea și a propus salvarea imediată a copiilor evreilor germani și a adolescenților cu vârsta până în șaptesprezece ani”. În consecință, a fost contactat prim-ministrul Neville Chamberlain, care, deși nu și-a luat niciun angajament, a acceptat ca propunerile acestuia să fie discutate a doua zi în cabinet. Consiliul a decis că cineva trebuia să se întâlnească cu Wilfried Israel și, deoarece era periculos pentru un evreu să călătorească în Germania, cinci quakeri au acceptat în schimb să se întâlnească cu el în Berlin. Ben Greene, unul dintre cei cinci, a acompaniat-o pe Bertha Bracey la întâlnirea cu ministrul afacerilor interne, Samuel Hoare, pe 21 noiembrie 1938. „Greene a confirmat cererea părinților germani și consimțământul lor de a se despărți de copiii lor.”²⁸

Chiar în acea noapte, în Camera Comunelor, Samuel Hoare a anunțat că guvernul a fost de acord să-i primească pe copiii refugiați, pe baza dovezilor aduse de Greene, și primul lot de 200 de copii a ajuns din Germania pe 2 decembrie 1938. Între timp, Ben Greene s-a întors dintr-o a doua vizită în Germania, raportând că „rata de sinucidere a evreilor este așa de ridicată în acest moment, încât «autoritățile din Mainz au oprit gazul în casele evreiești»”.²⁹

Și Berta relatează mai modest despre eforturile ei:

După pogromul din noiembrie 1938, am mers cu lordul Samuel la ministrul afacerilor interne, domnul Samuel Hoare, și am obținut permisiunea să aducem zece mii de copii nearieni în această țară. Când lagărele de concentrare au fost deschise la finalul războiului european, am mers cu domnul Leonard Montefiore la Ministerul de Război și i-am convins să ne pună la dispoziție 10 avioane bombardiere mari care, având locașurile pentru bombe golate, ne-au permis să aducem în Anglia 300 de copii din Theresianstadt, Praga.³⁰

Marea Britanie și guvernul său nu puteau pretinde, nici măcar în 1939, înainte de izbucnirea războiului, că nu știau ce se întâmpla în Europa. În 1936, Victor Gollancz publicase deja o carte care detalia „scoaterea în afara legii a jumătate de milion de ființe umane: o colecție de evenimente și documente referitoare la trei ani de persecuții ale evreilor germani, obținute în special din sursele național-socialiste, și puse cap la cap de un grup de investigație”. Introducerea a fost scrisă de Hensley Henson, episcopul de Durham. Acesta concluziona în 12 februarie 1936:

Ca unul care a avut motive speciale să aprecieze Germania, care are o admirație sinceră pentru realizările sale intelectuale, care deseori a vizitat cu încântare orașele istorice și și-a amintit de momentele minunate ale istoriei ei, nu pot să concep că persecuția minorităților, cu precădere a evreilor, care acum pătează numele națiunii, poate fi mai mult decât o aberație trecătoare. Sper ca publicarea acestei cărți să accelereze întoarcerea la normalitate, făcând în mod insistent și mai cunoscut protestul conștiinței civilizate, protest care nu poate fi luat în nume de rău și căruia nici cel mai puternic naționalism nu îi poate rezista.³¹

În 1939, ministrul afacerilor externe a publicat un raport prezentat parlamentului din ordinul suveranului (Command Paper) care includea mai multe documente ce înfățișau ororile din Germania. Introducerea face referire la scuzele pe care guvernul german le-a dat atunci când ambasadorul Majestății Sale la Berlin s-a plâns în 1933 de „violența și brutalitatea naziștilor”. Aceștia au declarat că regretă incidentele, dar „le consideră inevitabile în zelul inițial al febrei revoluționare”:

Această pledoarie nu poate scuza evenimentele care au avut loc la cinci ani de la ascensiunea la putere a Partidului Național Socialist. Din documentele publicate, care acoperă doar

perioada din 1938 încoace, reiese în mod evident faptul că nici consolidarea regimului, nici trecerea timpului nu au diminuat în niciun fel brutalitatea lui.³²

Cu toate acestea, chiar și aceste dovezi nu au fost suficiente pentru a beneficia de susținerea necesară. Ziarul *Daily Express* comenta că „există crime și cruzime între cetățenii fiecărei națiuni”, iar publicația săptămânală de extremă dreaptă *Truth*, sugera că totul poate fi doar „o invenție a evreilor”.³³

După 1939, rolul Berthei s-a schimbat, ocupându-se de refugiații care soseau în Marea Britanie și erau internați în lagăre ca cetățeni străini inamici. Politica guvernamentală s-a schimbat odată cu capitularea Franței, Belgiei și Olandei. Teama de o invazie și de ceea ce era cunoscut drept „coloana a cincea” crescuse, fapt care a dus la reținerea a mii de persoane, atât bărbați, cât și femei, unii dintre ei bolnavi. Acest lucru a creat enorme probleme personale refugiaților, motiv pentru care organismele refugiaților au creat împreună un Departament Central pentru Refugiații Deținuți (Central Department for Interned Refugees – CDIR). Bertha Bracey a fost aleasă președinte și s-a confruntat cu diverse departamente guvernamentale pentru a rezolva probleme precum „condițiile necorespunzătoare de detenție din închisorile de drept comun, posibilitatea pentru copii de a se alătura mamelor lor ca cetățeni străini, necesitatea de a asigura cazare pentru cuplurile căsătorite și întreaga problemă a salvării deținuților.”³⁴

Cel mai important punct era Insula Man, unde erau reținuți majoritatea străinilor – în timpul celui de-al Doilea Război Mondial s-a atins un maximum de 10 000 de

deținuți. Bertha a vizitat ea însuși cele două lagăre de femei pentru a vedea adevărata situație. A observat că erau doar șase angajați care se ocupau de sute de deținute și a sugerat să se folosească voluntari ca o soluție de moment. A aflat de asemenea că cei eliberați nu aveau banii necesari pentru a călători înapoi în Anglia și că cei bătrâni sau infirmi sau cei care vorbeau foarte puțin engleză aveau nevoie de ajutor la sosire. Bertha i-a convins pe cei de la CDIR să ajute și, astfel, a obținut asistență financiară pentru cei cu nevoi speciale.

Bertha Bracey a fost o femeie curajoasă, care, dintr-un instinct infailibil, știa exact ce trebuia făcut. Și-a început cariera în Europa la începutul anilor 1920, când era doar o tânără: „Marea ei provocare a fost aceea de a încuraja tinerii să adopte noi atitudini față de pacea la nivel internațional și față de responsabilitățile personale în noua republică democratică de la Weimar.”³⁵ Credința ei de quaker a făcut-o puternică și vorba ei preferată era „ține-te bine”.

Această zicală, „ține-te bine”, poate aminti de o poruncă a mamei către copilul său sau de instructajul dat în primele zile de condus; dar Bertha o folosea de asemenea pentru a aminti că există momente în viața noastră când trebuie să ținem strâns de credința noastră. Și, dacă ne gândim la timpurile întunecate pe care aceasta le-a trăit, ne dăm seama că vorbea din experiență.³⁶

Cunoștințele sale despre Germania i-au conferit o mare influență în primele zile ale regimului lui Hitler. „Bertha a fost una dintre cei trei sau patru Prieteni britanici care au putut să exercite presiune asupra persoanelor eminente din biserică și stat, atât în Marea Britanie, cât și în Germania, pentru a obține eliberarea oamenilor reținuți

politic”. A fost distinsă cu Ordinul Imperiului Britanic (OBE), în 1942, ca recunoaștere a serviciilor sale în slujba refugiaților, și i s-au recunoscut meritele în crearea Comitetului de Urgență German (Germany Emergency Committee – GEC), a cărui secretară a fost din aprilie 1933. Pe 25 aprilie, a fost desemnat un Comitet Pentru Cazuri (Case Committee), care, pe 3 mai, a raportat 18 cazuri aflate în analiză. În septembrie 1939 ajunsese la 22 000.³⁷

Munca sa la GEC începând cu aprilie 1933 a fost rezumată astfel:

Bertha Bracey a purtat principala responsabilitate a creării organizației și conducerii activității acesteia. Viziunea ei creativă, compasiunea ei pentru cei singuri și persecutați, pe care o împărtășea și altora, și cunoașterea aprofundată a problemelor refugiaților au avut o influență care a depășit granițele Casei Prietenilor și Casei Bloomsbury și i-au adus recunoștința unui număr mare de persoane pe care le-a ajutat.³⁸

La sfârșitul lungii ei vieți – avea 95 de ani când a murit – s-a confruntat cu boala Parkinson, iar când aceasta devenea deosebit de supărătoare, se referea la ea în glumă: „Am fost vizitată iar de domnul Parkinson”.³⁹ Familia ei nu a știut foarte multe despre activitatea sa. Se menționează în corespondența de familie că Bertha pleca în Polonia după ocuparea nazistă și aducea de acolo mame cu copii. Nepoata sa Alma scria:

Bertha era foarte reticentă și nu vorbea niciodată despre angajamentele pe care singură și le lua. Acest ultim episod referitor la Polonia nu cred că poate fi verificat, este doar un fel de poveste auzită din om în om. Sigur că Prietenii au susținut-o pe ea și echipa ei de salvare, dar desigur că totul era ținut sub tăcere și familia nu a știut nimic despre activitățile ei... O femeie curajoasă